

Ivana
Mance

Spor o metodi

ARNALDO MOMIGLIANO, *Antička povijest i antikvar*,
(prir. i prev.) Marko Špikić, Zagreb: Matica hrvatska,
2013., 115 str., ISBN: 978-953-150-979-4

← Arnaldo
Momigliano

Kada je Friedrich Nietzsche u svom nevelikom spisu objavljenom 1874. antikvarni pristup izdvojio kao jedan od triju modusa pisanja povijesti, historiografija je već naveliko bila moderna znanstvena disciplina visoko standardizirane metodologije. Štoviše, upravo je nagli razvoj historiografije u 19. stoljeću i naveo tada mladog filozofa na kritičko promišljanje njene koristi za život pojedinca i kolektiva. Moderna povijesna

znanost tada je već bila asimilirala tradiciju antikvarnih studija, i to prvenstveno kao epistemološki imperativ utemeljenja historiografskog znanja na izvornoj povijesnoj građi. Unatoč tome, Nietzsche je mentalitet antikvara i dalje smatrao sastavnim aspektom bavljenja prošlošću, ne dajući mu, dakako, prednost pred monumentalnim i kritičkim habitusom, budući da sva tri podrazumijevaju specifične kvalitete, kao i

moćuća zastranjenja. Antikvar je tako onaj tko povijest "čuva i štuje", tko "s vjernošću i ljubavlju gleda unatrag". Takav je sentiment osobito prikladan kada su posrijedi "skromna i kukavna stanja u kojima živi čovjek ili neki narod", budući da upravo skrbna duša antikvara neće zanemariti trag svoje prošlosti koliko god neznatan bio. Izgubi li se međutim neposredna egzistencijalna svrha antikvarnog interesa, on se pretvara u "učevnu naviku", "odvratni igrokaz slijepe sakupljačke pomame, gomilanja svega što je jednom bilo tu". Antikvarski pijetet, smatra Nietzsche, nužan je za očuvanje povijesnih spomenika, ali ne dostaje za stvaranje upotrebljivog povijesnog znanja; on odgovara zadaći sabiranja, ali ne i pravog, krepkog zgodopisanja, koje treba osigurati povijesni identitet političkih zajednica, u čemu mu u pomoć trebaju priskočiti ostala dva povijesna modusa.

Prihvatimo li tezu da takva napetost između ljubavi prema povijesnim izvorima i pripovjedačkog domišljanja na određeni način još i danas postoji u historiografskoj znanosti, povijest tog antagonizma valja početi pričati barem od antičkih vremena. Upravo to povijesno protivništvo predmet je kulturnog članka odnosno studije Arnalda Momigliana, jednog od najpoznatijih historioografa antičke povijesti, nedavno objavljene i u hrvatskom prijevodu pod naslovom *Antička povijest i antikvar* u Matičinoj džepnoj biblioteci Parnas. Tekst s engleskog jezika je preveo, za izdanje priredio te opširni pogovor napisao Marko Špikić. Momiglianov tekst izvorno je objavljen 1950. godine u časopisu londonskog instituta Aby Warburg na engleskom jeziku, na kojem ga je autor, talijanski Židov kojeg su povijesne okolnosti prisilile da život i karijeru preseli na drugu stranu La Manchea, i napisao. Tekst je nastao u kontekstu Momiglianova općeg interesa za povijest recepcije antičke baštine odnosno povijest historiografije i antikvarnih studija, i predstavlja prvo moderno promišljanje uloge antikvarnih istraživanja i antikvara u konstituiranju povijesne znanosti. Ta se uloga prvenstveno reflektira u temeljnoj distinkciji moderne

historiografske metodologije – u razlikovanju izvornih i izvedenih autoriteta odnosno primarnih i sekundarnih izvora. Ključna distinkcija postala je predmetom polemike o kritičkom utemeljenju povijesne spoznaje tek uoči prosvjetiteljstva, kada se s pojavom historijskog pironizma počelo sumnjati u povijesno znanje uspostavljeno pripovijedaњem i povijesnu predaju pokušalo provjeriti pomoću materijalnih dokaza iz izvornog povijesnog vremena. Sve do tada su, naime, istraživanje materijalne povijesne baštine i historiografija tj. pisanje povijesti tekli paralelno, međusobno si ne konkurirajući. Autonomna institucija političke povijesti koja je postojala još od antičkih vremena a koja se temeljila isključivo na literarnim izvorima, mirno je prepuštala antikvarnom interesu za prošlost najveći dio povijesnog materijala koji danas smatramo izvornom povijesnom građom, posredno omogućavajući bujanje područja dokone učenosti kroz dugi niz stoljeća.

O tom povijesnom obratu u pristupu historiografskom znanju govori Momiglianov tekst. Podijeljen na tri glavna poglavlja i više potpoglavlja, tekst kronološki prati razvoj odnosno sudbinu antikvarnih studija od antike do 19. stoljeća. Prvo poglavlje pod naslovom *Podrijetlo antikvarnih istraživanja* obuhvaća dugi vremenski period od antike do sredine 17. stoljeća odnosno do vremena kada antikvarno područje interesa prvi puta ulazi u igru kao relevantan izvor historiografskog znanja. Druga polovica 5. st. pr. K. *terminus* je *post quem non* distinkcije između historičara i antikvara, za što Momigliano potvrđu pronalazi u Platonovom dijalogu *Hippij Starijem* gdje se antikvarni interes imenuje kao zanimanje arheologa. Premda će se do kraja antičke civilizacije pojam arheologije suziti, profesionalno će razlikovanje historičara koji piše političku povijest države i njenih vođa, i antikvara koji djeluje na širokom području istraživanja prošlosti od povijesti političkih ustanova i religijskih običaja preko filoloških istraživanja drevnih tekstova do lokalne povijesti gradova, ostati važeće. Djelo Marka Terencija Varona (*Antiquitates humanae et divinae*)

u kojem si je za cilj postavio sustavni pregled povijesti rimskog života, najpotpunije odgovara širini područja što ga je podrazumijevalo antikvarno istraživanje u antici. Taj će varonovski eruditski koncept izučavanja antičke prošlosti na temelju *antiquitates* oživjeti tek u renesansi, pa Momigliano nastavak poglavlja posvećuje humanističkom preporodu antikvarnih studija. Preskačući prva renesansa desetljeća koja bi nametala obavezu nizanja slavni imena od Petrarce do Poggia i Bionda, Momigliano se fokusira na početak 16. stoljeća kao već zreo moment ranonovovjekovnog izučavanja antičke prošlosti; tijekom toga vremena znalački se povezuju književni, arheološki i epigrafički dokazi a područje antikvarnih studija konstituira kao specijalistička djelatnost učenjaka koji se bave antičkim starinama.

Iduće poglavlje Momiglianove studije pod nazivom *Prijepor o vrijednosti historijskih dokaza u 17. i 18. stoljeću* posvećeno je razdoblju kada se stoljećima nepomućena koncepcijska razdaljina antikvarnih studija i historiografije počela ubrzano smanjivati. Tektonski poremećaj prouzrokovala je epistemološka sumnja u vjerodostojnost literarnih vrela na kojima je počivala dvijetisućljetna zgrada historiografije, i to ne samo antičke, već i kršćanske. Pojava tzv. historijskog pironizma na čelu s Pierreom Bayleom nametnula je radikalnu sumnjičavost spram svih povijesnih izvora, urodivši krajem 17. i početkom 18. stoljeća nizom historiografskih rasprava koje su se bavile isključivo interpretacijom i kritikom književnih vrela. Istovremeno, raslo je povjerenje spram neknjiževnih odnosno materijalnih povijesnih spomenika. Utemeljitelji moderne numizmatike i epigrafike među kojima Momigliano ističe Jacquesa Spona i Francesca Bianchinija (*Opća historija dokazana i oslikana simbolima starih*, 1697.) zastupnici su nove metodologije koja prednost daje novcu, medaljama i natpisima te drugim arheološkim dokazima. Od sredine 18. stoljeća više nema mjesta sumnji da materijalna baština predstavlja nezaobilazno uporište utemeljene historijske metode, što

potvrđuje i razvoj pomoćnih historiografskih disciplina poput diplomatike i paleografije, numizmatike itd., čiji je osnovni cilj uspostaviti relevantne kriterije uporabe te vrste povijesnih izvora. I ne samo to: kao izvor povijesne spoznaje u obzir dolaze i najraznovrsnija djela lijepe umjetnosti, čija je interpretacija, kao što primjećuje Momigliano, puno složenija od predmeta kojim se bave pomoćne povijesne znanosti i koja će napokon potaknuti i rađanje nove zasebne discipline povijesti umjetnosti. Kao egzemplarni primjer korištenja arheološkog materijala u svrhu povijesnog istraživanja toga vremena Momigliano ističe probuđeni interes za etruščansku kulturu na području Italije, gdje je “antikvarna metoda, spojena s domoljubnom obnovom, stvorila učenjake takve izvrsnosti kakvu Italija nije vidjela više od stotinu godina”.

Nastanak moderne historiografske znanosti neće, međutim, proisteci iz suradnje, već iz načelnog sukoba antikvarnih studija i zgodopisanja; tom je sporu Momigliano posvetio posljednje poglavlje pod naslovom *Sukob antikvara i historičara u 18. i 19. stoljeću*. Unatoč krizi spoznajnog utemeljenja povijesnog znanja krajem 17. i početkom 18. stoljeća, kultura prosvjetiteljstva opet će, naime, aktualizirati jaz između sabiratelja baštine i pisaca povijesne naracije. Filozofski historičari poput Voltairea i Montesquiea na povijest će gledati spekulativno i razvojno, inzistirajući na kontinuitetu prošlosti i sadašnjeg trenutka. Premda će se za takve povijesne sinteze učenost antikvara činiti irelevantnom, bitna će promjena u odnosu na tradicionalnu podjelu polja interesa biti da će predmet tih sinteznih pregleda obuhvaćati civilizacijski horizont u cjelini: ne samo, i čak ne prvenstveno politička povijest, već sve sastavnice društvenog razvoja, od religije i običaja do umjetnosti i književnosti, postat će interesnom zonom prosvjetiteljskih historiografa. Posljedica takve preraspodjele zanimanja odrazila se i na status antikvarnih studija: tijekom 18. stoljeća antikvari su doduše nastavili nesmetano postojati, ali im se

nadležnost nad poljem istraživanja književnih vrela smanjila. Historiografska ekspanzija na široko područje materijalne kulturne baštine u svojstvu povijesnog izvora nametala će pak potrebu mijenjanja spoznajne metode, što će napokon u 19. stoljeću rezultirati konstituiranjem moderne historiografske znanosti; kako piše Momigliano, “spoj filozofske historije i antikvarne istraživačke metode postao je cilj koji su sebi zacrtali mnogi ponajbolji historičari 19. stoljeća”, a na neki način, napominje nadalje autor, to je ideal koji vrijedi još i danas, podrazumijevajući opreznost spram apriornih sudova s jedne, i spram fanatičnog detaljiziranja s druge strane. Nastankom moderne historiografske znanosti u 19. stoljeću nestale su antikvarne studije, kao što je nestalo i pisanje političke povijesti zasnovano na književnim vrelima, a time i tip rasprave o privilegiranju jedne ili druge vrste povijesnih izvora. Ljubav prema izvornoj povijesnoj građi, međutim, ostao je trajni doprinos antikvarnih studija etici modernog povijesnog istraživanja

(možemo dodati i povijesnoumjetničkog), koje će upravo zbog svoje dvostruke povijesne impostacije uvijek podrazumijevati i moć uopćavanja i obzir spram dokumenata prošlosti.

Na kraju valja napomenuti još nekoliko detalja vezanih uz Momiglianov članak. Glavnom dijelu o povijesti antikvarnih studija Momigliano je dodao i dva ekskursa: crticu o Johnu Lelandu, antikvaru na engleskom dvoru Henrika VIII te popis studija o predrimskoj Italiji od cca. 1740. do cca. 1840. Iznimna vrijednost članka, kojoj u ovom prikazu nismo posvetili prostor, nalazi se i u ekstenzivnim, akribičnim bilješkama koje nude mnoge informacije upravo o onome što je autor žrtvovao da bi prikaz povijesnog razvoja antikvarnih studija postigao prikladnu razinu općenitosti. Uz opširan pogovor prevođitelja i priređivača hrvatskog izdanja, ova je mala knjiga doista nužna lektira za svakog istraživača povijesti – bez obzira je li osobnim senzibilitetom skloniji ljepoti fragmenta ili umnosti sinteze. x